

Mensur Ibrahimpašić: „Društvena priroda opštenarodnog odbrambenog rata“

Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1977.

Ovo delo pukovnika Mensura Ibrahimpašića, već afirmisanog stvaralaca iz oblasti vojne misli, posebno u oblasti sociologije rata, vojne organizacije i borbenog morala, predstavljeno je najširoj javnosti na najbolji mogući način — dodeljivanjem nagrade »22. decembar« za dostignuća u oblasti društvenih nauka u JNA.

Kada jedno autorsko delo između ostalog dobije i značajno društveno priznanje, onda je i naglašeno produbljivanje interesa za njegov sadržaj i njegove poruke prirodno i posve logično. U konkretnom slučaju široko zanimanje za Ibrahimpašićevu knjigu, i to ne samo onih koji se profesionalno bave izučavanjem sociološke problematike nego i mnogo šireg kruga čitalaca, može se objasniti i činjenicom što studija zahvata izuzetno savremenu problematiku i veoma uspešno teorijski elaborira sadržaje uključene u predmet autorovih razmatranja. Pored toga, za pojavu ove knjige vezana je još jedna značajna pojedinost: naime, radi se o tome, naglašava i autor, da je ovo delo »bilo inicirano stavovima Desetog kongresa SKJ«, a posebno delom sadržaja onih stavova koji sve nas obavezuju, između ostalog, »i na dalje teorijsko proučavanje dijalektike odnosa rata, kao sredstva i oblika rešavanja savremenih društvenih protivrečnosti i naše opštenarodne odbrane«.

I zaista, pridružujući se na najbolji mogući način tim opštim nastojanjima, dakle, stvaralačkim naporom i darom istraživača, autor je, sledeći predmet istraživanja, logično pošao od onih fundamentalnih teorijskih postavki koje nijedno naučno i metodološki korektno izvedeno istraživanje ne može mimoći. U tom smislu, pre svega, mislimo na postuliranje činjenice da naša opštenarodna odbrana

predstavlja konkretan primer istorijskog ostvarenja Marksove ideje — naoružanog naroda, te kako autor ističe — »da sva istraživanja u oblasti opštenarodne odbrane, kao kompleksne i tematski raznovrsne oblasti, moraju uzimati u obzir odnos socijalističko samoupravno društvo — opštenarodna odbrana... jer sve što je teorijski bitno novo u opštenarodnoj odbrani proizlazi, u ovoj ili onoj meri, iz stvarnosti jugoslovenskog društva kao autohtonog revolucionarnog društva«.

U svetlu naznačenih postavki i konceptualnog istraživačkog okvira, autoru se prosto logičkom nužnošću nametnulo pitanje: kakav se odnos i složena dijalektika odnosa uspostavlja između rata, na jednoj strani, »kao oblika i sredstva rešavanja društvenih protivrečnosti dvadesetog stoleća« i opštenarodne odbrane, na drugoj, »kao izraza odbrambene organizovanosti socijalističkog samoupravnog društva«. Izvesno je da društvena priroda opštenarodnog odbrambenog rata, kao njegova suštinska karakteristika u posebnom smislu, proizilazi prvorazredno iz samog karaktera našeg socijalističkog samoupravnog društva. »Ta zakonitost«, piše autor, jedna je »od bitnih karakteristika dijalektike odnosa rat — opštenarodna odbrana« i zato joj je u ovom istraživanju dato »značenje osnovne hipoteze za utvrđivanje i objašnjenje društvene prirode opštenarodnog odbrambenog rata kao predmeta istraživanja«.

Iako je na ovaj način predmet istraživanja ne samo jasno određen i definisan već i čvrsto omeđen brojnim tangentnim problemima, autor je svoj metodološko-istraživački zahtev podigao na još veći nivo time što je unapred istakao da će analitičko opserviranje predmeta istraživanja biti celim tokom najčvršće utemeljeno na dva bitna stava. Prvi od njih je — ističe autor — posmatranje opštenarodnog odbrambenog rata, koji bi vodila SFRJ, kao konkretnog oblika one istorijske pojave koju nazivamo — narodnim ratom (prema marksističkom određenju, to je rat u kome široke narodne mase neposredno istupaju kao društveno-politički subjekt). Drugi stav glasi da su suština, priroda i rezultati svakog pojedinačnog narodnog rata određeni: a) karakterom i ciljevima onih društvenih snaga koje u tom ratu imaju ulogu vodećih društvenih snaga i b) karakteristikama konkretnih društveno-istorijskih uslova u kojima se on vodi.

Prelazeći na konkretnije razmatranje predmeta istraživanja, autor u prvom delu (50 strana) analizira rat kao oblik društvenog sukoba. U tom poglavlju svakako posebnu pažnju zaslužuje autorov napor da najpre definiše metod sociološkog određenja rata. Pokušaj je utoliko vredniji što je odista retka ona sociološka literatura koja podrobnije razrađuje ove probleme, a gotovo da i nema one koja u

sociologiji problemima rata i odbrane pristupa sa marksističkog stanovišta. Autor je izdvajanjem i naznačavanjem nekih zaista relevantnih socioloških činjenica koje karakterišu rat kao savremenu društvenu pojavu, uspešno rešio ovaj operativno-konstitutivni elemenat svakog saznanja.

Čitalac će u ovom delu naći i jedno veoma stručno i podsticajno razmišljanje o značajnim distinkcijama koje postoje između marksističkog i drugih shvatanja uzroka rata. Sledeći marksističko shvatanje o uzrocima rata, za razliku od nekih građanskih i nemarksističkih tumačenja, autor s pravom potencira da se za rat može reći:

»— rat nije posledica delovanja prirodnih zakonitosti, a još manje izraz volje natprirodnih sila, niti je pojava koja sama u sebi sadrži svrhu, već je proizvod društvenih protivrečnosti...

— kao oblik i sredstvo rešavanja društvenih protivrečnosti, rat nastaje onda kada sukobi interesa između država ili društvenih grupa kao političkih subjekata dostignu takav stepen suprotnosti da se — po njihovoj oceni, u datim društvenoistorijskim uslovima — ne mogu drugačije rešavati sem oružanim putem;

— rat je proizvod dosadašnjeg istorijskog kretanja ljudskog društva u kome je klasna suprotnost bila osnovna društvena protivrečnost, pa je zbog toga i rat — uopšte kao društvena pojava u krajnjoj instanci uvek povezan sa postojanjem klasa i klasnom borbom, što znači i onda kada se vodi između države i naroda«.

Naznačena problematika i marksistička analiza uzroka rata navela je potom autora na logično razmišljanje o mogućnostima uspostavljanja celovitije i aktuelnije sociološke definicije rata. Dajući i obrazlažući sopstveni prilog brojnim nastojanjima, autor smatra da je nemoguće doći do jedne opšteprihvatljive i naučno fundirane sociološke definicije rata, definicije koja ne bi polazila od nekih prvo-razrednih saznajnih činjenica. Za autora te se činjenice očituju pre svega u tome »da rat nije pojava koja sama u sebi sadrži svrhu«... da je oružana borba, kao način na koji se ostvaruje svrha rata, ono bitno svojstvo rata koje ga čini različitim od drugih oblika i sredstava razrešavanja društvenih protivrečnosti... da je rat proizvod onog istorijskog razvoja ljudskog društva u kome je klasna suprotnost osnovna društvena protivrečnost«.

Središnji deo ove značajne publikacije posvećen je analizi rata i savremenih društvenih protivrečnosti i njihovom složenom odnosu uzajamnog uslovljavanja i prožimanja. Iako se radi o problematici koja je ne tako retko bila predmet studioznih marksističkih analiza, autor uspeva da angažuje i privuče pažnju čitalaca, pre svega, značajkim i serioznim poniranjem u bit čitavog niza tangentialnih pitanja,

kao što su: uzroci savremenih ratova; rat kao činilac politike u savremenim uslovima; problem ocene rata kao sredstva rešavanja savremenih društvenih protivrečnosti i, na kraju, mogućnost prevazilaženja rata kao oblika društvenog sukoba.

Po svojoj zanimljivosti, posebnu pažnju privlači deo Ibrahimpašićevog razmatranja onih društvenih promena u savremenom svetu koje s pravom sve više dovode u pitanje nužnost i opravdanost rata kao oblika rešavanja društvenih sukoba. Po mišljenju autora, radi se o brojnim promenama, od onih koje rat čine sve više jednim od neadekvatnih »načina održavanja i razvijanja kapital-odnosa«, do evidentne činjenice da »u savremenoj društvenoj stvarnosti narastaju i jačaju snage zainteresovane za isključenje rata kao sredstva rešavanja društvenih protivrečnosti«, pa sve do široko izraženog saznanja »da se u savremenoj društvenoj stvarnosti neprekidno povećavaju objektivne mogućnosti delovanja snaga mira u pravcu prevazilaženja rata kao oblika rešavanja društvenih protivrečnosti...«

Saznajno raznovrsna i društveno aktuelna problematika opštenarodnog odbrambenog rata predmet je analize i razmatranja trećeg, najobimnijeg dela ovih istraživanja. Njima svakako pripada i najznačajnija uloga, jer predstavljaju i okosnicu i finale čitave studije i kreativnog istraživačkog poduhvata autora.

Rezultate ovog dela istraživanja autor je grupisao u tri tematske i sadržajno povezane celine — opšta teorijska razmatranja; narodno-oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945. godine — autohtona socijalistička revolucija i savremena oružana odbrana revolucije.

U opštim teorijskim razmatranjima o opštenarodnom odbrambenom ratu pukovnik Ibrahimpašić opravdano polazi od Ustavom afirmisanog i plebiscitarno usvojenog stava da bi naši narodi i narodnosti, radnička klasa i radni ljudi, u slučaju napada na SFRJ, vodili opštenarodni odbrambeni rat »koji bi, u suštini, bio način borbe za opstanak socijalističkog samoupravnog jugoslovenskog društva«.

Teorijski razmišljajući, autor ovaj oblik rata dovodi u neposrednu vezu sa opštijim pojmom narodnog rata u kome narodne mase istupaju zakonito kao društveno-politički subjekt rata.

Međutim, kao i mnogi drugi pojmovi, primećuje dr Ibrahimpašić, i ovaj je bio predmet različitih zloupotreba i divergentnih tumačenja. Zato autor dosledno ukazuje na značaj razlikovanja onog pojma narodnog rata po kome je narodni rat narodni samo po formi i brojnom učešću narodnih masa u njemu, masa koje buržoazija svesno stavlja u poziciju pukog oruđa njenih istorijskih interesa, od drugog, marksističkog pojma narodnog rata, koji puku pojavnu stranu ispoljavanja rata najneposrednije dovodi u vezu sa temeljnim socijalno-klas-

nim i nacionalnim ciljevima rata, kao njegovom suštinom. A to znači da se narodnim ratom može smatrati samo onaj rat u kome, uz najšire učestvovanje širokih narodnih masa kao osnovnog društveno-istorijskog subjekta rata, dolazi i do prirodnog uspostavljanja saglasnosti između ciljeva rata i socijalnih i nacionalnih težnji naroda, kao što je to slučaj u socijalističkim revolucijama XX veka i u borbama naroda koje su usmerene na prevazilaženje i potapanje kolonijalnog sistema kao svojevrsnog društveno-istorijskog anahronizma.

U vezi sa različitim tretiranjem narodnog rata, autor je, između ostalog, podvrgao argumentovanoj kritici još dve karakteristične i pogrešne teze — tezu o narodnom ratu kao putu i sredstvu svetske revolucije i tezu o podruštvljavanju odbrane kao univerzalnom procesu.

Naime, kada je u pitanju ova druga teza, neki su teoretičari iz činjenica društvenog karaktera rata (po širini i stepenu angažovanja ljudskih i materijalno-tehničkih resursa rata) došli do zaključka »da je u današnjem svetu podruštvljavanje odbrane univerzalan proces«. Očigledno je — naglašava autor — da se u ovakvim i sličnim shvatanjima sam pojam podruštvljavanja tumači krajnje jednostrano i jednodimenzionalno pa, prema tome, i nema onaj smisao koji podruštvljavanje ima u marksističkoj teoriji. »Na primer, u našoj teoriji opštenarodne odbrane on označava proces stvaranja sve potpunijih mogućnosti da radni ljudi i građani, narodi i narodnosti sami, neposredovano odlučuju o poslovima narodne odbrane, što se postiže prevazilaženjem (uklanjanjem) onih društvenih snaga i uslova koji dovode ili mogu dovoditi radne ljude i građane, narode i narodnosti da neko u ime njih kao od njih otuđena sila — odlučuje o poslovima narodne odbrane«.

Izvođeci stav o narodnooslobodilačkom ratu kao autohtonoj socijalističkoj revoluciji, autor je pošao od priznate marksističke činjenice, potvrđene istinitošću revolucionarne prakse da su »suština, priroda i rezultati svakog pojedinačnog narodnog rata određeni: 1) karakterom i ciljem društvenih snaga koje u tom ratu imaju ulogu vodećih društvenih snaga i 2) karakteristikama konkretnih društveno-istorijskih uslova u kojima se on vodi«.

Upravo analizom prethodnih činilaca, kao što je to učinio Ibrahimpašić sledom logično-dijalektičkog prosuđivanja, dolazi se do temeljnog zaključka da je narodnooslobodilački rat »naroda Jugoslavije 1941—1945. bio autohtona socijalistička revolucija«. Pri tome, autor ni to ne predviđa, treba imati na umu da se radi o brojnim faktorima koji stoje u temelju te njene samoizvornosti i samobitnosti. U konkretnom slučaju, pod naslovom »Osnovni činioci auto-

htone revolucionarnosti narodnooslobodilačkog rata«, autor navodi sledeće činioce: a) revolucionarna sposobnost KPJ kao vodeće idejno-političke snage narodnooslobodilačkog rata, b) revolucionarna snaga Titove ličnosti, c) opštenarodni oružani ustanak protiv okupatora, d) širina i krajnja zaoštrenost fronta klasne borbe, e) istorijska nužnost zajedništva naroda Jugoslavije, i f) kontroverzni uticaji saveznika.

Produbljujući započetu analizu narodnooslobodilačkog rata naroda Jugoslavije kao autohtone socijalističke revolucije, autor se u ovome delu posebno zadržao na osvetljavanju revolucionarne suštine i karakteristika društvene prirode narodnooslobodilačkog rata. Najkraće rečeno, suština narodnooslobodilačkog rata, po shvatanju i rečima autora, ogleda se u tome što je »narodnooslobodilački rat u Jugoslaviji bio narodni rat u meri autohtone socijalističke revolucije, autohtone po tome što je Komunističkoj partiji Jugoslavije uspelo da široke narodne mase učini naoružanim narodom, to jest neposrednim revolucionarnim subjektom borbe za nacionalnu nezavisnost, rušenje građanskog društva i stvaranje socijalističkog društva, i što su u tom ratu borba za nacionalnu nezavisnost i zajedništvo naroda i narodnosti Jugoslavije imali značenje socijalističkih revolucionarnih tekovina«.

I dalje, takva društvena suština najneposrednije se očituje »u njegovim osnovnim društvenim karakteristikama — njegovoj društvenoj prirodi, koja bi se mogla odrediti na ovaj način: prvo, to je bio rat u kome se naoružani narod, u Marksovom značenju tog pojma, ispoljio kao subjekt rata . . . , drugo, što je to bio rat u kome je borba za nacionalnu nezavisnost imala značenje revolucionarno socijalističke tekovine, treće, da je on bio (NOR) proces uspostavljanja i razvijanja nove, demokratske, revolucionarne vlasti — diktature proletarijata, četvrto, što je ostvarenje zajedništva naroda i narodnosti Jugoslavije imalo karakter revolucionarne tekovine, peto, što je u njemu razvijen, kvalitativno novi tip vojne moći (sile)«.

Ovaj, središnji deo, svojih razmatranja pukovnika Ibrahim-pašića završava ukazivanjem na još neka suštinska svojstva vojne organizacije i ratne veštine NOR-a i ističe da treba naglasiti i stalno imati na umu da se u NOR-u zaista radilo o primernim oblicima i revolucionarnim svojstvima vojne organizacije i ratne veštine. Autor, argumentujući ovu tvrdnju, ističe da je to zato što su, na jednoj strani, ti oblici predstavljali egzemplaran izraz same suštine i prirode ciljeva za socijalno i nacionalno oslobođenje a na drugoj, rezultirali iz stvaralačkog primenjivanja »marksističkog metoda u određivanju oblika borbe«. U tom smislu, naznačeni oblici i nisu

mogli biti nešto drugo do u »konkretnim uslovima jugoslovenske socijalističke revolucije, primerni oblici naoružanog naroda«.

U završnom delu svojih istraživanja autor osvetljava veoma suptilnu problematiku koju prirodno inkorporira takva tematska celina kao što je *savremena oružana odbrana revolucije*.

Na osnovu svestrane i, reklo bi se, minuciozne analize brojnih aspekata naznačenih pitanja, Ibrahimpašić je došao do brojnih suštinskih odgovora i zaključaka koje, čini se, valja posebno apostrofirati.

Opštenarodni odbrambeni rat koji bi u slučaju agresije vodila Jugoslavija, predstavljao bi savremenu oružanu odbranu jugoslovenske revolucije, kao autohtone socijalističke revolucije...

Opštenarodna odbrana predstavlja izraz revolucionarnog kontinuiteta u razvoju jugoslovenskog društva...

Opštenarodna odbrana takođe je izraz savremenih mogućnosti odbrane Jugoslavije kao autohtonog revolucionarnog društva...

U celini uzev, svi izvedeni zaključci o opštenarodnoj odbrani kao izrazu savremenih mogućnosti odbrane Jugoslavije kao socijalističkog samoupravnog društva, mogu se svesti na dva:

— da je samoupravljanje odlučujući revolucionarni činilac podruštvljavanja narodne odbrane,

— da opštenarodna odbrana, kao konkretan istorijski oblik konstituisanja radnih ljudi i građana, naroda i narodnosti jugoslovenskog društva u revolucionarni subjekt sopstvene odbrane, već današnjim stepenom svoga razvoja omogućava uspostavljanje takvog odnosa prema svakom eventualnom agresoru koji bi — posmatran pojedinačno sa stanovišta svakog od osnovnih činilaca rata — u konačnom ishodu predstavljao objektivnu osnovu mogućnosti uspešne odbrane.

Opštenarodna odbrana je ne samo konkretan istorijski oblik ostvarivanja ideje naoružanog naroda po meri revolucionarnog, samoupravnog konstituisanja jugoslovenskog društva već i po meri opštih, društveno-istorijskih uslova revolucionarnog menjanja savremenog sveta.

Opštenarodna odbrana deluje na svetski mir kao najpovoljniji opšti uslov revolucionarnog menjanja sveta.

Na kraju treba posebno istaći da Ibrahimpašićeva studija, uz širu društvenu i naučnu vrednost, predstavlja i veoma informativnu i podsticajnu publikaciju. Sadržaji koji su u njoj obrađeni znalački su odabrani, teorijski primerno fundirani, utemeljeni i prožeti marksističkim načinom mišljenja.

Dimitrije Baucal